

ČITANJE I STVARANJE ČITALAČKE KULTURE KOD UČENIKA

SAŽETAK: U radu se čitanje i čitalačka kultura analiziraju iz perspektive učenika, uz sagledavanje svih faktora koji ih mogu unaprediti. Za formiranje i razvoj čitalačkih navika dece važan je odnos njihove porodice prema knjigama, a taj proces se nastavlja i u školi u kojoj podsticanje čitalačkih interesovanja, unapređivanje navika i razvijanje čitalačke kulture uopšte predstavlja jedan od važnih zadataka nastave književnosti, posebno u mlađim razredima osnovne škole. U ovom radu analizira se i uticaj televizije i novih medija na razvoj čitalačke kulture, pri čemu ćemo pokušati da istaknemo značaj komplementarnosti knjige i novih medija i ukazati na njihove potencijale koji se mogu iskorisiti u razvoju čitalačke kulture i navika.

KLJUČNE REČI: čitanje, knjiga, čitalačka kultura, škola, porodica, mediji.

1. Uvod

Predmet ovog rada jeste pre svega analiza faktora koji doprinose stvaranju i razvijanju čitalačke kulture kod učenika, pri čemu se poseban akcenat stavlja na uticaj škole, porodice, ali i medija, kako tradicionalnih tako i novih medija. Za formiranje i razvoj čitalačkih navika dece i mladih važan je odnos njihove porodice prema knjigama i čitanju od ranog uzrasta, a od polaska u školu pa tokom čitavog školovanja važno je koliko se i na koji način koriste udžbenici, knjige i drugi izvori znanja u nastavi, važan je i izbor udžbenika, knjiga i lektire, odnos nastavnika prema knjigama, pristupačnost i opremljenost biblioteka.

U ovom radu analizira se i uticaj televizije i novih medija na razvoj čitalačke kulture, pri čemu ćemo pokušati da istaknemo značaj komplementarnosti knjige i novih medija i ukazati na potencijale televizije koji se mogu iskorisiti u razvoju čitalačke kulture i navika. Potencijali novih medija ogledaju se u principu u njihovom kulturnom značaju i njihovoj opšteobrazovnoj vrednosti. Ako se bavljenje digitalnim medijima u obrazovanju ne svede na medijsko-didaktička pitanja – i time u užem smislu na mogućnosti poboljšanja procesa učenja – onda će na videlo dospeti drugi zadaci, koji se odnose na promene izražene pojmom „digitalne kulture”. Digitalni mediji stvaraju nove uslove samorazumevanja i razumevanja sveta i deca i omladina ih koriste naročito u procesu neformalnog učenja. O ovom obliku sticanja znanja i mogućnostima da se on poveže sa institucionalizovanim procesima učenja do sada se malo zna. Bavljenje digitalnim medijima trebalo bi zato da uđe u obrazovnu svakodnevicu i da za osnov ima razumevanje korelacije između kulture i tehnike.

Metodologija rada obuhvata u prvom redu teorijsko prikupljanje naučnih podataka zasnovanog na analizi sadržaja relevantne literature, ali i dokumenata institucija, uz navođenje rezultata i zaključaka najznačajnijih istraživanja koja se odnose na predmet rada. Kod nas su rađena mnoga istraživanja o problemu čitanja odnosno nečitanja knjiga, pa možemo navesti istraživanje koje su 2007. godine uradili Pavle Ilić i saradnici¹. Istraživači su pokušali da daju

¹ Ilić, P., Gajić, O., Maljković, M. (2007). *Kriza čitanja kompleksan pedagoški, kulturološki i opštedruštveni problem*. Novi Sad: Gradska biblioteka.

odgovore na pitanje zašto omladina ne čita i ne voli da čita. Ako izuzmemo neke zaključke koji se odnose prevashodno na školu, oni su uzroke nečitanja pronašli u jakom uticaju mas-medija na mlade, preokupiranošću informaticom (internet, elektronska pošta, mobilni telefoni), a tu se može dodati i preterano gubljenje vremena na tzv. društvenim mrežama. Oni takođe nalaze da je tempo svakodnevnog života i egzistencijalni problemi ono što opterećuje ovaj uzrast, i, najzad, ogromna književna produkcija koja nas sve zatrpava tako da nismo u mogućnosti da pronalazimo prave vrednosti. U istraživanju Ilića i saradnika dati su i predlozi rešenja za prevazilaženje krize čitanja. Njihovi predlozi uglavnom su usmereni ka školi i nastavnicima i nastavi jezika i književnosti.

Cilj rada jeste formiranje pedagoških preporuka koje mogu doprineti unapređenju čitanja i čitalačke kulture učenika, kao i razumevanje promenjenih okolnosti u kojima se sam proces čitanja realizuje. Kultura, knjige i čitanje čine neraskidivo jedinstvo. Kultura, kao svet simboličnih i osmišljenih tvorevina čovekovog stvaralaštva, otvara životni prostor za čitanje i razumevanje. U kontekstu ovakve uloge svet kao kulturna realnost pretvara se u jednu ogromnu knjigu koja uključuje znanja, verovanja, umetnost, moral, zakone, običaje, a takođe i informatičke sposobnosti i navike koje je sazdao i usvojio čovek kao član društva. Čitalac se sudara sa složenom hijerarhijom nivoa koje mora da prođe uranjajući u tekst knjige. Kultura u celini može da se posmatra kao tekst. Međutim, izuzetno je važno naglasiti da je to složeno ustrojen tekst koji se razlaže na hijerarhiju tekstova u tekstovima i formira složene ukrštaje tekstova.² Za knjigu bismo mogli reći da je u izvesnom smislu mikromodel celokupne kulture - tako reći sva njena dostignuća utisnuta su u knjizi; knjiga akumulira celokupno viševjekovno ljudsko iskustvo. Čitanje je sâm život knjige i zato je njena sudbina u potpunosti vezana za fenomen čitanja. Problemima knjige i čitanja uglavnom se pristupalo sporadično i jednostrano (sociološki, pedagoški itd.); međutim, jedno šire proučavanje ovih pojava trebalo bi da se odvija na osnovama uzajamnog prožimanja različitih nauka i naučnih disciplina.³

Glagol "čitati" ne podnosi imperativ, piše francuski pisac Danijel Penak na samom početku esejističke knjige *Kao u romanu*⁴, koju bismo mogli kategorisati kao odu čitanju čiji je primarni cilj da dekonstruiše iluzije i manipulacije što stotinama godina prate kult knjige. Penak stavlja akcenat na čin pripovedanja i potrage za pričom, smatrajući ih najvažnijim u čitanju kao socijalnoj praksi. Čitanje ne može da se svede na prinudu, niti sme da postane način kažnjavanja, ukazuje autor, ali se, isto tako, moramo postepeno oslobađati iluzije o njegovom privilegovanom i neprikosnovenom statusu u civilizaciji i kulturi. Iako je kultura štampe privilegovala tekst kao vid posredovanja znanja i iskustva, knjiga nije, niti može biti, superiorna zamena za lični doživljaj stvarnosti. Linearnost knjige je, takođe, jedan od mitova koji se mora dekonstruisati: čitanje nije isključivo pravo i progresivno, čitalac ima puno pravo da preskače stranice, da ne završi knjigu, čak i da u biranju onoga što čita bude krajnje neselektivan. Penak ukazuje da se ritual čitanja ne sme pretvarati u moralnu obavezu, te da se knjiga ne sme suprotstavljati masovnim medijima kao obaveza zabavi, ili kao kazna nagradi.

² Kardanova, M. (2009). Kultura čitanja u ritmu granične racionalnosti. U: Aranitović, D. (ur.) *Biblioteka kao ogledalo vaspeljene*. Beograd : Službeni glasnik, 424-437, str. 425.

³ Božić, J. (1999). *Antropologija knjige i čitanja*. Beograd : Narodna biblioteka Srbije, str. 1.

⁴ Penak, D. (1998). *Kao u romanu*, Čačak: Gradac.

2. Uticaj porodice na formiranje čitalačke kulture

Porodica i porodični kontekst imaju najveći značaj u ranijoj dobi razvoja deteta za sve aspekte detetovog razvoja, pa tako i za razvoj čitalačke kulture. Oni znatno doprinose razvoju predčitačkih veština i motivaciji deteta za samostalno čitanje, što je dovedeno u direktnu vezu sa budućim uspehom deteta u školi. Stoga, za razvijanje kulture čitanja kao sveukupnosti interesa, veština i odnosa prema knjizi i čitanju, dete ima najviše prilika unutar porodice. Nekoliko je razloga za to:⁵

- porodična situacija malom detetu predstavljaju prirodne mogućnosti za učenje, učenje se dešava u realnom životnom kontekstu,
- roditelji i dete imaju zajedničko iskustvo koje im omogućava dalju nadogradnju i međusobno razumevanje poruka,
- brojne su mogućnosti za neprekinuti razgovor između roditelja i deteta,
- učenje se zbiva u kontekstu koji za detetov socio-emocionalni život ima najveći značaj.

Za podsticanje i razvijanje čitalačkih navika i interesa izuzetno su važne bliske socijalne i emocionalne veze u porodici, jer osim fizioloških potreba dete ima i druge jednako važne potrebe koje treba zadovoljiti. Svako dete bi trebalo da živi u emocionalno stabilnoj sredini u kojoj će rasti sigurno i zaštićeno. Potreba za ljubavlju i pripadanjem je od egzistencijalne važnosti za dete. Zato samo u sredini u kojoj se dete oseća voljeno, sigurno i prihvaćeno od dragih osoba, postoje pretpostavke da će se razviti u emocionalno stabilnu i zadovoljnu osobu.⁶

Istraživanja su pokazala da su znanje o dečjoj literaturi i interes za nju bitni preduslovi za kasniji uspeh u čitanju i interes za čitanje. Čitanje priča deci u ranijoj dobi osposobljava decu za razvoj mišljenja i pomaže im u njihovom mentalnom razvoju. Slušajući roditelje kako im čitaju, deca uče kako funkcionišu knjige i priče i kako se koristi jezik u procesu mišljenja. Roditelji bi trebali da podstiču interes deteta za čitanje i knjige. To mogu postići:⁷

- razgovorom s detetom, posebno u situacionom kontekstu (dete uči osnove sintakse i semantike)
- skretanjem pažnje na pisane poruke iz detetove okoline kao podsticaj za čitanje (nazivi, reklame, znakovi i sl.)
- čitaju i sami kako bi deca imali podsticajni model
- učiniti da čitanje postane svakodnevice deteta (razvijati tzv. rituale čitanja, npr. pre spavanja ili u određeno vreme kada i ostali ukućani čitaju)

Uključenost roditelja i uspešnost opismenjavanja je britansko istraživanje koje ističe da su porodični kontekst i porodična pismenost ključni pri vaspitanju jednog mladog čitaoca. Čitanje i upoznavanje sa knjigom mora početi kod kuće pa su u ostraživanju nastojali da utvrde aktivnosti koje roditelji sprovode kod kuće, a koje utiču, podstiču i doprinose razvoju pismenosti i čitalačkih navika deteta. Istraživači su pritom došli do nekoliko bitnih zaključaka:⁸

⁵ Stričević, I. (1999). Uloga obitelji u razvijanju čitateljske kulture djece predškolske dobi. U: Javor, R. (ur.) *Kako razvijati kulturu čitanja*. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, str. 87

⁶ Maleš, D. (1996). *Druženje djece i odraslih: poziv na zajedničku igru*. Zagreb: Školska knjiga, str.10

⁷ Stričević, I. (1999). Uloga obitelji u razvijanju čitateljske kulture djece predškolske dobi. U: Javor, R. (ur.) *Kako razvijati kulturu čitanja*. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, str. 88

⁸ Close, R. (2001). *Parental Involvement and Literacy achievement*. Dostupno na: http://www.literacytrust.org.uk/assets/0000/0423/Parental_involvement_2001.pdf (09.12.2014.)

- Vrednovanje uticaja roditelja na pismenost dece bilo je teško sprovesti zbog metodoloških problema i zato što je teško odvojiti uticaj roditelja od uticaja drugih faktora (npr. socioekonomski status). Uprkos tome, mnogi indikatori upućuju na tvrdnju da roditelji mogu pozitivno uticati na pismenost deteta.
- Rana intervencija roditelja je važna jer razne aktivnosti koje roditelj sprovodi kod kuće (npr. čitanje priča deci, posredovanje knjige, korišćenje biblioteke, razvijen odnos dete - roditelj) smanjuju posledice velike promene koju dete doživljava odlaskom u školu.
- Razvijeni programi za roditelje u dečjim bibliotekama pomažu roditeljima u radu sa decom.
- Neki roditelji imaju otpor prema radu sa decom, jer i sami imaju problema sa čitanjem ili ne poznaju dobro jezik kojim govore njihova deca (problem doseljenika u Britaniji).
- Deca koja su slabi čitaoci ili deca koja tek uče da čitaju imaju velike koristi od aktivnosti aktivnosti koje od roditelja traže da se aktivno uključe u razgovor i analizu teksta koje dete čita.

Nakon ovog istraživanja zaključeno je da ima još puno neistraženih tema. Jedna je od važnih preporuka je ta da je potrebno istražiti uticaj roditelja na čitalačke navike i ponašanje s obzirom na:

- detetov čitalački razvoj,
- uticaj pola,
- metode kojima se roditelji nižeg ekonomskog statusa i slabih čitalačkih sposobnosti i nedovoljne pismenosti uvode u rad sa decom
- uticaj tehnologije na stepen pismenosti u kući i roditeljsku uključenost u rad sa decom.

U tekstu *Uticaj roditelja na pismenost dece*, slovenački autor L. Knaflič izveštava o istraživanju koje je iznedrilo zanimljive zaključke:⁹

- Obrazovanje roditelja značajno utiče na nivo pismenosti njihove dece. Rezultati proveravanja pismenosti roditelja-ispitanika povezani su sa stepenom njihovog obrazovanja i u proseku se povećavaju sa povećanjem stepena obrazovanja.
- Nivo pismenosti se odražava i u određenim navikama u provođenju slobodnog vremena.
- Posedovati knjige i čitati knjige nije isto.
- Roditelji se razlikuju po tome koliko se bave decom oko čitanja i po tome koliko su spremni da učine na tom području.

Čitalačke navike dece povezane su sa obrazovanjem njihovih roditelja i sa načinom na koji učenici vide odnos svojih roditelja i porodice prema knjigama i čitanju. Po nekim istraživanjima čak 60% srednjoškolca opaža da se u njihovoj porodici ne čita iako se deklarativno cene knjige. Osim toga, za sagledavanje razvijenosti čitalačkih navika današnjih mladih neophodno je imati u vidu da su odrastali u vreme društvene krize u kojoj su kulturnopotporni sistemi bili urušeni.¹⁰

⁹ Knaflič, L. (2002). Utjecaj roditelja na pismenost djece. *Hrčak*, br. 15-16, 13 – 14.

¹⁰ Plut, D., Krnjaić, Z. (2004). *Obrazovanje i društvena kriza: dokument o jednom vremenu*. Beograd: Institut za psihologiju.

3. Uticaj učitelja na formiranje čitalačke kulture

Nastava srpskog jezika u osnovnoj školi odvija se na tri različita ali komplementarna područja: nastava jezika (gramatika i pravopis); nastava književnosti i nastava kulture izražavanja (usmeno i pismeno izražavanje). Prema Predlogu obrazovnih standarda za kraj obaveznog obrazovanja, na tri nivoa definisani su zahtevi za srpski jezik koji se odnose na rezultate učenja u oblasti čitanja, pisanja, gramatike i književnosti.¹¹ Tokom prva četiri razreda stiču se osnovna znanja iz gramatike i pravopisa, dok se u starijim razredima stečeno znanje ponavlja, proširuje, sistematizuje i utvrđuje. Jezička pismenost je prva na listi ciljeva celokupnog procesa obrazovanja. Sistemom obrazovanja i vaspitanja obezbeđuje se sticanje jezičke, matematičke, naučne, umetničke, kulturne, zdravstvene, ekološke i informatičke pismenosti, neophodne za život u savremenom i složenom društvu.¹² Jezik i govor su neraskidivo povezani sa mišljenjem i njegovim razvojem.¹³ Iako mišljenje može da bude nezavisno od jezika, jezik u velikoj meri pomaže tačnijem mišljenju i potpunijem doživljavanju sadržaja naše svesti.¹⁴ Neometano odvijanje govora i mišljenja predstavlja bitan preduslov za obavljanje nastave svakog predmeta, a posebno nastavnog predmeta srpski/maternji jezik. Cilj nastave jezika jeste da učenici ovladaju osnovnim zakonitostima srpskog književnog jezika na kojima će se usmeno i pismeno pravilno izražavati.¹⁵ U samom jezgru programskih zahteva nalaze se: opismenjavanje učenika na temeljima ortoepških i ortografskih standarda srpskog književnog jezika; upoznavanje gramatike i pravopisa srpskog jezika; ovladavanje normativnom gramatikom i stilskim mogućnostima srpskog jezika; razvijanje smisla i sposobnosti za pravilno, tečno, ekonomično i uverljivo usmeno i pismeno izražavanje na srpskom jeziku.

Cilj nastave srpskog jezika i književnosti tokom osnovnoškolskog perioda jeste, dakle, da učenici upoznaju, dožive i osposobe se da tumače odabrana književna dela iz srpske i svetske baštine. Od nastave književnosti očekuje se da realizuje sledeće zadatke: da u učenicima razvije osećanje za autentične estetske vrednosti u književnoj umetnosti; da ih osposobi za samostalno čitanje, doživljavanje, razumevanje, svestrano tumačenje i vrednovanje književnoumetničkih dela raznih žanrova; razvije potrebu za knjigom i naviku za samostalno korišćenje bibliotekom, kao i postupno ovladavanje načinom vođenja dnevnika o pročitanim knjigama. Stvaralački pristup u nastavi književnosti doprinosi razvoju želje i potrebe učenika za samaostalno literarno stvaralaštvo i neguje osećanje poštovanja i potrebe čuvanja sopstvenog nacionalnog i kulturnog identiteta na delima srpske književnosti.¹⁶

Učenik osnovne škole nije izgrađen čitalac, zato „neprestano treba poticati njegov interes za čitanje, razvijati navike i kulturu čitanja”.¹⁷ Podsticanje čitalačkih interesovanja, unapređi-

¹¹ (2007). *Predlog obrazovnih standarda za kraj obaveznog obrazovanja*. Beograd: Ministarstvo prosvete i sporta i Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja.

¹² (2003). *Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja*. *Službeni glasnik RS – Prosvetni pregled*, 62.

¹³ Vigotski, L. (1983). *Govor i mišljenje*. Beograd: Nolit.

¹⁴ Bugarski, R. (1996). *Uvod u opštu lingvistiku*. Beograd: Čigoja štampa.

¹⁵ (2006). *Pravilnik o izmenama Pravilnika o nastavnom planu i programu osnovnog obrazovanja i vaspitanja*. *Službeni glasnik RS – Prosvetni glasnik*, br. 9.

¹⁶ Marković, P. S. (2012). *Novija istraživanja čitalačkih interesovanja i navika učenika razredne nastave*. *Književnost za decu i omladinu – nauka i nastava*, knj. 15, 249–262, str. 250.

¹⁷ Rosandić, D. (1984). *Književnost u osnovnoj školi*. Zagreb: Školska knjiga, str. 101.

vanje navika i razvijanje čitalačke kulture uopšte predstavlja jedan od važnih zadataka nastave književnosti, posebno u mlađim razredima osnovne škole. Na buđenje, oblikovanje i usmeravanje čitalačkih interesovanja učenika utiču opšta inteligencija, veština čitanja, iskustvo, okruženje, ekonomski nivo, dostupnost štampanog materijala, hronološki uzrast, pol. Dakle, pored psiholoških karakteristika učenika i ostalih socijalnih faktora (porodica, šira društvena sredina), uloga škole, odnosno učitelja u podsticanju interesovanja učenika za čitanje je ključna.

Nastavom književnosti u mlađim razredima osnovne škole postavljaju se temelji čitalačkih interesovanja, sposobnosti i navika učenika, podstiče i razvija se kompetentan čitalac književnih dela i izgrađuje njegov čitalački ukus. U toku ovog perioda najmlađi osnovci prolaze kroz proces koji ima za cilj da ih osposobi da samostalno biraju, istražuju i pronalaze čitalačko štivo, odnosno da iz kategorije slušalaca koji su primali sadržaje koje je neko drugi birao za njih (predškolski period) pređu u kategoriju samostalnih čitalaca, koji znaju i umeju da odaberu sadržaje koje će čitati. Uticaj porodice koji je dominantan u predškolskom periodu kombinuje se sa uticajem koji škola, odnosno učitelj počinje da ostvaruje. Uloga učitelja u ovom procesu je važna i odgovorna jer on podstiče, razvija i usmerava čitalačka interesovanja i sposobnosti svojih učenika. Stepem čitalačkog razvoja, koji bi mogao biti shvaćen i kao nivo izgrađenosti čitalačkog ukusa i razvijenosti čitalačkih navika, uslovljen je i određen razvijenošću čitalačkih interesovanja, stepenom razvijenosti literarnih sposobnosti (posebno sposobnosti percipiranja književnog dela, njegovog doživljavanja i saznavanja) i bogatstvom učenikovih literarnih, moralnih, socijalnih, estetskih i drugih iskustava.¹⁸

Poseban problem istraživanja u metodici nastave književnosti čine književna interesovanja. U ovim istraživanjima metodika se koristi saznanjima psihologije imajući u vidu činjenicu da interesovanja pripadaju psihološkim kategorijama. Psiholozi različito definišu interesovanja, ali im je zajedničko stanovište da su interesovanja specifična usmerenost čovekove svesti i aktivnosti prema određenim sadržajima.¹⁹

Čitalačka interesovanja imaju presudnu ulogu u razumevanju pročitano kod uspešnijih čitalaca.²⁰ Upoznavanje čitalačkih interesovanja učenika može u velikoj meri unaprediti njihove čitalačke navike i pomoći im da postanu stalni čitaoci. Prepoznavanje čitalačkih interesovanja učenika značajno je i kao motivacioni faktor za čitanje, a čitalački obrazac odraslih obično je određen čitalačkim navikama koje se formiraju u osnovnoj školi.²¹

Upoznavanje čitalačkih preferencija učenika je osnovni preduslov kako motivisanja za čitanje, tako i podsticanja njihovih čitalačkih navika. Učenici mogu proširiti svoja čitalačka interesovanja, međusobno se motivisati za čitanje i izrasti u zainteresovane čitaoce ako učitelji.²²

- učine dostupnim raznovrstan materijal za čitanje (prema književnim rodovima, tematici i slično);

¹⁸ Šabić, G. (1983). *Lirska poezija u razrednoj nastavi*. Zagreb: Školska knjiga.

¹⁹ Ingliš, V. N., Ingliš, A. Č. (1972). *Obuhvatni rečnik psiholoških i psihoanalitičkih pojmova*. Beograd: Savremena administracija.

²⁰ Larsen, A. (1999). *A study of the Reading Interests of High-ability Readers in North Carolina Elementary School*. Wilmington: University of North Carolina.

²¹ Halsted, J. W. (1988). *Guiding gifted readers: From preschool to high school*. Columbus, OH: Ohio Psychology.

²² Purić, S. D. (2012). Učitelj i čitalačka interesovanja učenika mlađeg školskog uzrasta. *Književnost za decu i omladinu – nauka i nastava*, knj. 15, 213–227, str. 214.

- pomognu učenicima da izgrade strategije samoizbora štiva koje je u domenu njihovih interesovanja;
- podstaknu učenike da se usredsrede na poželjne karakteristike teksta;
- omoguće učenicima da razmenjuju iskustva o pročitanoj u interakciji sa vršnjacima (u diskusijama, pisanjem i različitim umetničkim tehnikama).

U tumačenju književne umetnosti u nastavi u mlađim razredima osnovne škole, pored umetničkih vrednosti svakog pojedinačnog dela uvažava se i žanrovska oformljenost, a u meri u kojoj su ostvarene u svakom konkretnom književnom delu. Odnos između književnog dela i književnog žanra “nameće potrebu da se nastavni rad na tekstu usklađuje sa posebnostima teksta, ali i sa razumevanjem žanra i čitalačkom aktivnošću koja je njime usmerena”.²³

Sfere interesovanja prema književnim žanrovima menjaju se tokom dečjeg razvoja i dragoceni su izvori za analize.²⁴ U periodu mlađeg školskog uzrasta učenici se interesuju za bajku, basnu i priču, odnosno za prozne tekstove koji imaju zanimljivu i uzbudljivu fabulu. Pokazuju interesovanje i za književne likove sa kojima se identifikuju i koji ih privlače svojim postupcima i doživljajima. U lirskoj poeziji naročito su im interesantni motivi koji odgovaraju njihovim sklonostima: iz dečijeg i životinjskog sveta i pejzažni motivi. Doživljavanju poetskih tekstova učenike mlađeg školskog uzrasta približava i sklonost i smisao za pesnički način izražavanja. Dramska dela najmlađi učenici prihvataju kao elemenat igre, identifikuju se sa likovima, pokazuju razvijenu sposobnost fantazijskog mišljenja i osećaj za scenski govor.²⁵ Učenici mlađeg školskog uzrasta nisu homogena grupa, pa i njihova čitalačka interesovanja variraju u zavisnosti od individualnih osobenosti.

Uspešno ovladavanje čitanjem i pisanjem nameće se, dakle, kao osnovni obrazovni zadatak škole, pismenost je instrument u stalnoj upotrebi tokom života. Od najranijih dana deci treba aranžirati sredinu podsticajnu za razvoj govora i pismenosti - svaku aktivnost vezanu za dete važno je prevoditi u govornu, okružiti dete pisanim produktima govora, papirom, bojama, olovkama. Takođe važno je deci ukazivati na pisane poruke i vezu pisane i izgovorene reči - putem knjiga, oglasnih tabli, etiketa, firmi na prodavnicama i sl. Tekstovi koje deci predočavamo moraju da budu u visini dečjih očiju, krupni, kako bi deca mogla da ih uoče, razumljivi za decu; igrati se igara deljenja i sastavljanja reči, uočavanja rimovanja, veze pisane i izgovorene reči.

Stimulisanje deteta na čitanje kroz igru, odnosno igru kroz čitanje, je od ogromne važnosti, stoga što dete u svojim igrama ponavlja utiske koje je upravo doživelo, reprodukuje i imitira, čime njima ovladava i bolje ih razumeva. I fikcija je sastavni deo igre, ali je još francuski psiholog Pjer Žane jasno pokazao da je dete svesno privida kojim se služi. Kada kuva ručak od papirića, ono odlično zna da ono što naziva ručkom ostaje papir. Dete se zabavlja svojom slobodnom fantazijom u odnosu na stvari. Zapravo, njegova igra predstavlja neprestano pretakanje fantazije u posmatranje i obrnuto, to jest njihovo smenjivanje, zbog čega njegova posmatranja nisu lišena fikcije, a fikcije su prožete neprestanim posmatranjima.²⁶

²³ Bajić, Lj. (2008). Uloga žanra u nastavi književnosti. U: *Obdobja 25: Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana: Filozofski fakultet, 167–176, str. 169.

²⁴ Todorov, N. (2006). *Učenici i bajke*. Sombor: Pedagoški fakultet, str. 20.

²⁵ Rosandić, D. (1984). *Književnost u osnovnoj školi*. Zagreb: Školska knjiga, str. 126.

²⁶ Valon, A. (1985). *Psihički razvoj deteta*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Kod dece školskog uzrasta izbor literature treba u izvesnoj meri da bude usklađen sa školskim programom, ali ne i da bude njegova formalna dopuna. Naprotiv, kao protivteža opštosti i formalizmu školskog programa i njegovoj usmerenosti ka proseku dečje populacije, treba voditi računa o razvoju detetove individualnosti, za šta je lični izbor literature i korišćenje biblioteke veoma pogodno sredstvo.

4. Uticaj medija na formiranje čitalačke kulture

Gutenbergova štamparska revolucija, kao najznačajnija epoha razvoja knjige, započinje sredinom 15. veka, u vreme kada knjiga u Evropi postaje veoma tražena roba, kada u gradovima raste broj pismenog stanovništva, kada je studentima neophodna stručna literatura i kada otkriće klasičnih antičkih rukopisa izaziva široko interesovanje učenih ljudi. Štampa je ubrzo počela da osvaja i preoblikuje društvenu svest i sve oblasti života. Tako će, na primer, Biblija štampana na narodnom jeziku ubrzati rušenje stare crkvene hijerarhije i podstaći nastanak i širenje protestantizma. Još su očiglednije promene u čitavom nizu institucija zasnovanih na štampi, kakve su knjige i časopisi, obrazovni sistem, izdavačka delatnost, biblioteke i slično.

Nastanak i razvoj kodeksa na papiru, kao uobičajene forme knjige, jedan je od odlučujućih momenata u povesti čuvanja, pretraživanja i korišćenja informacija u zapadno-evropskom svetu, koji se po svom značaju i uticaju može porediti sa otkrićem i usavršavanjem alfabetskog pisma. Opšta prihvaćenost štampanog papirnog kodeksa predstavlja dobar primer informacionog i komunikacionog medija koji je podjednako pogodan i efikasan, lak za izradu, čuvanje i korišćenje. Štampanu knjigu čini srećan spoj alfabetskog pisma, kodeksa kao oblika publikacije, papira kao materijala i tehnologije štampanja pomičnim štamparskim slogom.

Brzi napredak štamparske veštine označiće početak velikih, često i revolucionarnih promena u kulturnom, duhovnom, ekonomskom i političkom životu. Veliki broj primeraka štampanih knjiga omogućio je da knjige budu ne samo široko dostupne, već i znatno jeftinije od svojih rukopisnih prethodnica. Takođe, identičnost svakog primerka jednog izdanja omogućila je niz drugih prednosti u korišćenju knjiga: indekse, citiranje, bibliografske zapise i slično. Format knjige se smanjuje tako da knjige postaju pogodnije za prenošenje i čitanje. Knjiga dobija važnost kakvu nije imala u čitavoj dotadašnjoj istoriji, postajući najvažnije i najdelotvornije sredstvo za prenoše i širenje naučnih i svih drugih informacija i moćna poluga celokupnog civilizacijskog napretka.²⁷ Usavršavanje štamparskih mašina otvoriće eru masovne, jeftine i opšte-dostupne knjige, koja i danas traje. Međutim, nova komunikaciona sredstva u 20. stoleću dovešće pred velike izazove Gutenbergovu civilizaciju štampane knjige.

U prošlim vekovima, pismenost se odnosila na pisanu komunikaciju pre svega (na učenje pisanja i čitanja) i značila je razumevanje sadržaja i njegovu smislenu interpretaciju, slovima i rečima, na listu papira. O svetu koji nas okružuje i stvarima koje su se desile u prošlosti saznavalo se uglavnom putem pisane reči. Razvojem medija od publike su zahtevane uvek neke nove veštine. Tako je u vreme razvoja štampe bilo neophodno razviti sposobnost čitanja i pisanja, kako bi se razumeo sadržaj koji je tim medijem distribuiran. Pojavom televizije medijsko obrazovanje je u razmatranje unelo reprezentaciju i interpretaciju audiovizuelnog sadržaja, a koncept

²⁷ Stipčević, A. (1985). *Povijest knjige*. Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske.

„pismenosti” proširio se na sposobnost publike da primi, dekodira i interpretira audiovizuelne poruke. Danas, u svetu visokorazvijene tehnologije, pismenost se pre svega odnosi na „kompjutersku pismenost”, odnosno sposobnost da se u svetu multimedijalnih poruka saznaje, uči i interpretira svet tim novim multimedijalnim jezikom koji uključuje ne samo pisanu reč, govor, već i zvuk i sliku. Komunikacija u novim, interaktivnim, socijalno raznovrsnim i tehnološki konvergentnim medijima, se više ne odvija od jednog izvora prema mnoštvu primalaca. Otvorena je mogućnost mnogobrojnih povezivanja ljudi i sadržaja, stvaranja raznovrsnih kanala za kreiranje i razmenjivanje poruka. Ovakva komunikacija olakšava participaciju građana u demokratskim procesima, pa se od medijske pismenosti očekuje da korisnicima, u ovom slučaju deci, pomogne u razvijanju novih veština koje će im omogućiti da postanu „kompetentni korisnici”.²⁸ Medijska pismenost 21. veka podrazumeva razvijanje seta kulturnih i socijalnih veština, koje mladima omogućavaju da aktivno učestvuju u takozvanoj „participativnoj kulturi.”

Sonja Livingston²⁹ pravi podelu na tradicionalne pismenosti (pismenost u štampi, audiovizuelna pismenost, kritička pismenost, vizuelna pismenost, oralna/govorna pismenost, kulturna pismenost, socijalna pismenost) i nove pismenosti (kompjuterska pismenost, cyber pismenost, internet pismenost, network pismenost, digitalna pismenost, informaciona pismenost). Ovo prošireno shvatanje pojma pismenost obuhvata visokorazvijene veštine kritičkog i kreativnog mišljenja „znati kako identifikovati ključne koncepte, kako napraviti vezu između mnoštva ideja, kako postaviti važna pitanja, formulisati odgovor, identifikovati greške – što obezbeđuje kako intelektualnu slobodu tako i ostvarivanje pune građanske participacije u demokratskom društvu”.³⁰

4.1. Knjiga

Ideja o knjizi tokom niza vekova ostala je stabilna i nepromenjena. Morfologija knjige je, takođe, uz neznatne izmene, ostala verna ideji svog praizumitelja: knjiga se sastojala od savijenih i sašivenih ili lepljenih delova štampanih tabaka i poveza. Odštampani delovi knjige sastojali su se od naslovne strane (preliminarni – nulti tabak) i tekstovnog dela sa podelom na poglavlja.³¹ Kod dela iz oblasti nauke podrazumevao se još i dodatni deo sa napomenama uz tekst, likovnim delom i spisakom literature, a kasnije i sa precizno definisanim impresumom, pa zatim i kataloškim zapisom u publikaciji (*Cataloguing in Publication* – CIP). Najveće promene nastale su u tehnološkom postupku stvaranja knjige. Vladavina tzv. olovne štampe linotipa i monotipa naglo je zamenjena sedamdesetih godina prošlog veka ravnom i digitalnom štampom. Uporedo sa ovim inovacijama u svet knjige ušla je i naglašena upotreba boja (tzv. kolor-štampa). Korice su plastificiranjem i lakiranjem postajale funkcionalnije i trajnije. Sveukupno, knjiga je postajala lepša a neiscrpane mogućnosti ukrašavanja i dizajnerskog rada dale su joj nove kvalitete.

²⁸ Buckingham, D. (2005). Constructing the „Media Competent” Child: Media literacy and Regulatory Policy in the UK. *Medien Padagogik*, 1-14, str. 4.

²⁹ Livingstone, S. (2004). Media Literacy and the Challenge of New Information and Communication Technologies. *The Communication Review*, 7, 3–14, str. 4.

³⁰ (2008). *Literacy for the 21st Century, An Overview & Orientation Guide To Media Literacy Education*. Edition 2. Media Kit, Center for Media Literacy.

³¹ Klajn, H. (1979). *Mali leksikon štamparstva i grafike*. Beograd: „Jugoslavija“.

Razvojem obrazovanja, kulture i pismenosti povećavao se broj autora i broj knjiga što je sve uslovalo i brzi razvoj izdavaštva i štamparstva. Bibliotečke police i ormari su se vremenom prepunili i trebalo je naći adekvatan način za rasterećenje skučenih bibliotekskih prostorija. Velike svetske biblioteke su, po ugledu na arhivare, počele proces mikrofilmovanja knjiga, a naročito onih koje bi se čuvale u dužem vremenskom periodu. Eksplozija naučnih otkrića u elektronici u prošlom veku tako dovela je i do otkrivanja novih modela arhiviranja knjiga i rukopisa. Reč je o digitalnom zapisu koji će predstavljati još jedan veliki korak u preinačenju tradicionalnog shvatanja knjige. Moglo bi se reći da je papirna knjiga definitivno dobila značajnog konkurenta tzv. elektronsku knjigu. Knjiga je prvi put mogla postojati i u elektronskoj verziji u kompjuteru na hard disku, na kompakt disku, na fleš memoriji, ali i na e-rideru, čitaču koji će biti direktni i pravi naslednik i konkurent papirne knjige.

Veoma je važna činjenica da se dete u društvu s knjigom oseća kao u svom vlastitom svetu, u kojem nema intervencije niti zaštite odraslih, u svetu za koji ono samo preuzima odgovornost. U tom svetu, iako je simulovan, dete je prepušteno intenzivnom preispitivanju sebe, suočavajući se sa najrazličitijim imaginarnim situacijama i važnim stavovima i životnim odlukama koje one nameću. Čitajući, deca usvajaju situacije, način razmišljanja i emocije junaka sa kojima se poistovećuju. Na taj način ona bitno proširuju svoj krug iskustva, oslobađajući pritom sopstvene nesvesne stavove i pružajući im potencijalnu mogućnost da lakše postanu osvešćeni. Složen psihološki mehanizam projekcije koji se javlja u procesu čitanja kao detetova subjektivna interpretacija štiva, u velikoj meri doprinosi razvijanju sposobnosti deteta da kroz praćenje života junaka, preplićući svoj identitet sa njihovim i kasnije ga, po završenom čitanju, razdvajajući, u objektivnom svetlu sagledava sopstveni Ego i Alter Ego i tako gradi temeljnu podlogu za razvoj samokritičnosti i mnogih drugih vrednih osobina koje proističu iz samospoznaje, a za koje bi u realnom životu steklo priliku tek mnogo, mnogo kasnije.

Knjige detetu pružaju prve uzore života kao celine, predstavljaju mu ga kao pojavu koja ima svoj razvoj, pa i kraj, života u kojem sopstveni roditelji nemaju nikakvu ulogu. Dok čita, dete oseća fatalizam radnje, neumitnost kojom se odlikuju prirodni i društveni procesi i situacije, čvrstinu tuđe volje, sve moguće oblike neprihvatljivosti, ali istovremeno ima utisak da nije puki svedok i posmatrač, već da može da želi, i u svojoj mašti pronade i iskonstruiše način na koji bi se te situacije povoljno razrešile. Knjige takođe pružaju deci uvid u neslućenu raznovrsnost ljudske prirode, u borbu dobra i zla koja daleko prevazilazi ono što im nudi porodični krug ili društvo vršnjaka. Pred detetom je takođe i mnogostrukost ljudskih iskušenja i prepreka na životnom putu koje jačaju njegovu spremnost i otpornost pred životnim nedaćama.

Knjiga je za dete zapravo produženi vid igre. Literarno štivo pruža mu perspektivu budućnosti koja daleko prevazilazi domašaj dečjih predstava o vremenu i istovremeno ga suočava sa procesima borbe, rivaliteta i društvenog prilagođavanja, blagovremeno ga pripremajući psihički i moralno za njihovo nastupanje kasnije u životu. Najzad, sadržaji iz knjiga koje dete upoznaje i kasnije živo prepoznaje su takođe i dragocen tematski materijal. U vidu jasnih i u detetu duboko proživljenih ilustracija oni mogu poslužiti kao uvod, ili povod za naknadne razgovore sa decom, i za ostvarivanje sistematskog pedagoškog uticaja.

4.2. Televizija

Medijsko obrazovanje koje je promovisano sredinom dvadesetog veka predstavljalo je rešenje problema koji su se javili nakon ekspanzivnog razvoja televizije. U to vreme, masovni mediji su smatrani uzrocima raznih problema u društvu. Najveći strah se odnosio upravo na televiziju i njene negativne uticaje na decu, pre svega zbog porasta scena nasilja, pornografije, kao i glorifikovanja neprimerenog ponašanja i korišćenja nedopustivih supstanci. Količina provedenog vremena ispred malih ekrana, zavodljivost istog, sadržaji koji nisu primereni dečijem uzrastu, ali i razvoj potrošačke kulture i potrošačkog mentaliteta, stvorile su potrebu za obrazovnom imunizacijom dece. „Cilj je bio da se zaštiti sistem vrednosti elitne kulture, društveni moral i politički sistem od pogrešnih uverenja i diskriminatorских ideologija potčinjavanja.”³² Ovaj protektivni pristup dominirao je u SAD i zasnivao se na oštroj kritici televizije. U tom smislu, uključivanje medijske pismenosti u školski sistem osamdesetih godina 20. veka, bilo je podstaknuto pre svega studijama koja su se bavila decom i televizijom.

Drugi, alternativni, pristup u središte koncepcije medijske pismenosti stavio je potrebe dece kao publike, zadovoljstvo koje deca mogu imati praćenjem medijskog sadržaja, društveni kontekst u kojem ona žive i u kojem te poruke nastaju i distribuiraju se, što ima velikog uticaja na način na koji oni intrerpretiraju medijske poruke. U Velikoj Britaniji, koja predvodi u procesu medijskog opismenjavanja, veliki doprinos i uticaj na razvijanje koncepta medijske pismenosti imale su kulturne studije. „One su polazile od stava da razvoj medija doprinosi demokratizaciji društva, te da pažnju treba usmeriti na dečije slobodno vreme koje u velikoj meri utiče na njihovo obrazovanje”³³ Deca su shvaćena kao aktivni korisnici medija, koji se međusobno razlikuju po uzrastu, ličnim osobinama, potrebama, kulturnom poreklu, životnom iskustvu i koji zajedno sa svojim nastavnicima aktivno učestvuju u preispitivanju medijskih poruka, koje mogu biti protumačene na različite načine.

Danas medijsko opismenjavanje podrazumeva „demistifikaciju medija i teži imunizaciji protiv njihovih negativnih uticaja”.³⁴ Dafna Lemiš, u knjizi *Deca i Televizija* daje najširu definiciju medijske pismenosti obuhvatajući njom „beskrajan proces istraživanja načina na koje tragamo za značenjima i stvaramo ih podsredstvom medijskih poruka i kao proces istraživanja načina na koji to drugi čine umesto nas.”³⁵ Sonja Livingston smatra da medijsko opismenjavanje može mnogo da doprinese procesu menjanja položaja korisnika medija od pasivnih u aktivne, od primaoca poruka do učesnika u javnoj komunikaciji i od potrošača do građanina. U multimedijalnom svetu deca su konstantno izložena velikom broju multimedijalnih poruka koje imaju velikog uticaja na njihovu percepciju, stavove i verovanja. Od medijskog obrazovanja se očekuje da pomogne najmlađima u razumevanju procesa stvaranja, distribuiranja poruka kao i načina za njihovo kritičko analiziranje kako bi aktivno participirali u društvu.

Svaka je tehnologija pokušaj da se svet učini boljim, i ujed no nastavak borbe sa problemima dijagnostikovanim u ranije ispisivanim poglavljima istorije ljudskog prosperiteta.

³² Lamiš, D. (2008). *Deca i televizija*. Beograd: Clio, str. 280.

³³ Ibid, str. 279.

³⁴ Ibid, str. 280.

³⁵ Ibid, str. 278.

Televizijski ekran i štampanu knjigu razdvaja tek mali prostor u kom se sabiraju njihove sličnosti: ipak, upravo prividna irelevantnost i zanemarljivost razmaka između ta dva sveta ukazuje da se njihove različitosti ne smeju ignorisati, kao i da nijedan od ta dva sveta nema apsolutnu ni automatsku prednost. U dobu kad se štampana i ekranska kultura bore za isti prostor, za iste rezultate i istu publiku, zaboravlja se da su realno i virtuelno dva sveta između kojih postoje provizorne i propustljive granice: svetove (uslovno rečeno) linearnosti i ikoničnosti deli uzan, ali dubok jaz. Radi se o štampanom i realnom svetu linearno i hijerarhijski postavljenih informacija, nasuprot virtuelnom svetu koji odlikuje interaktivni odnos sa čitateljem.

Svaka komunikaciona tehnologija predstavlja ogledalo i izraz kulture u okviru koje je nastala, ali u isto vreme ona u sebi nosi klicu promene i preobražaja te kulture. U istoriji čovečanstva do sada su zabeležene četiri ključne komunikacione paradigme: govor, pismo, štampa i elektronsko komuniciranje. Nove tehnologije i metode za prenos informacija nikada se ne mogu svesti samo na puka tehnička sredstva. Promene u osnovnim načinima komuniciranja i u tehnologiji medija za prenos znanja uvek zakonomerno izazivaju velike promene u svim oblastima društvenog života, u ekonomskoj, duhovnoj i kulturnoj sferi. Kao što je s pravom pokazao Maršal Mekluan, naročito u svojim studijama *Gutenbergova galaksija: nastajanje tipografskog čoveka*³⁶ i *Poznavanje opštita-čovekovih produžetaka*³⁷, način na koji nešto saopštavamo, u velikoj meri određuje značenje, sadržaj i smisao onoga što saopštavamo. Medijum je poruka, a sredstva, metodi i tehnologije za beleženje, čuvanje, prenos i posredovanje znanja i informacija nisu samo pasivna ambalaža, već aktivni činioци u komunikacionom lancu i složeni procesi koji podjednako preoblikuju i ljude kao i postojeće tehnologije.

Pronalazak štampe u 15. veku dalji je revolucionarni korak u umnožavanju i širenju informacija koji je doprineo pojavi časopisa, a kasnije i masovnih medija, štampe i džepne knjige. Pronalazak radija i televizije još više ubrzava ove procese, a pojava kompjutera nagovestila je dolazak tzv. informatičke, bespapirne civilizacije i izbacila na tržište elektronsku knjigu na CD-ROM-u.³⁸ Tradicionalna i elementarna pismenost očigledno je nedovoljna za uspešan i kvalitetan život u savremenom društvu informacija i znanja. Novi, prošireni koncept pismenosti obuhvata skup veština kakve su računarska, medijska, digitalna i informatička pismenost. Pod informatičkom pismošću se podrazumeva proces doživotnog učenja i uspešnog prilagođavanja dinamičkom okruženju informatičkih tehnologija. Važno je naglasiti da nova tehnologija (kompjuteri, elektronske knjige, kompakt-diskovi itd.) ne podrazumeva samo tehnički usavršena sredstva: ona nosi sa sobom nov način razmišljanja, nov način delovanja – što dovodi do preobražaja osećajnosti i inteligencije. Prelaženje iz usmenosti u pismenost, kao i iz jedne pismenosti u drugu (npr. informatičku) – nije samo tehnički korak nego i prelomna tačka u obrascima učenja i saznanja.

Kakve su posledice tranzicije od kulture knjige do kulture ekrana? Prema Svenu Birkercu, posledice su veoma zabrinjavajuće: fragmentarizacija prostora i vremena, gubitak pažnje i posvećenosti, nestrpljivost, brzina i površnost, nedostatak želje za sistematskim istraživa-

³⁶ Mekluan, M. (1973). *Gutenbergova galaksija*. Beograd: Nolit.

³⁷ Mekluan, M. (1971). *Poznavanje opštita: čovekovih produžetaka*. Beograd: Prosveta.

³⁸ Božić, J. (1999). *Antropologija knjige i čitanja*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, str. 5.

njem, gubljenje vere u pripovedanje, radikalni raskid sa tradicijom, odsustvo vizije, osiromašenje i erozija jezika, ukidanje privatnosti, totalna zavisnost od tehnologije.³⁹

Rezultati istraživanja u svetu i kod nas potvrđuju da je jedan od ključnih činilaca u formiranju psihološkog profila savremenih učenika televizijski i kompjuterski medij.⁴⁰ Tranzicione promene koje su dovele do velike društvene i ekonomske krize, poremetile su postojeći aksiološki sistem i stvorile konfuziju na društvenoj lestvici vrednosti. Novi oblici kulture ugrozili su knjigu kao temeljni znak tradicionalne kulture, koja svojim većim delom počiva na njoj.⁴¹ U situaciji u kojoj su sve autentične vrednosti kulture i umetnosti zamenjene pseudovrednostima, postaje iluzorno govoriti o postojanju svesti o potrebi i značaju čitanja. Začetak svesti o ovoj potrebi je u porodici, ali se od trenutka polaska u školu ona sistematski razvija i podstiče tokom časova nastave književnosti. Na ovom uzrastu postavlja se osnov čitalačkih interesovanja i kultivisanje literarnog senzibiliteta mladih čitalaca što je istaknuto i u programskim dokumentima za prvi ciklus školovanja.

Većina obimnih prozih dela koja nastavni program predlaže za čitanje imaju i ekrani-zovani oblik. Često smo u prilici da konstatujemo da učenici ponekad i ne čitaju knjigu koja im je za lektiru, već se o njenom sadržaju informišu gledanjem filma. Konkretizacija sveta dela ostvarena na filmskom platnu uvek se u mnogo čemu razlikuje od knjiške verzije. Naravno, koliko god filmska umetnost bila korisna i zanimljiva učenicima, nikako se ne bi smelo desiti da ugrozi štampanu reč, koja na poseban način razvija imaginativno i stvaralačko mišljenje učenika.⁴²

Takođe, važno je imati na umu i to da se savremena književnost „sve više određuje prema svojim suparnicima, pa se mora koncentrisati na specijalne književne vrednosti i tako književnost može samo da iskoristi nove medije”.⁴³ Veoma bi dobro bilo da koncept po kojemu jedan sadržaj izaziva interesovanje za drugi, potraje i da film i knjiga jedno za drugo ostanu podsticaj i motivacija, a poznato je da i film i knjiga predstavljaju bitne sadržaje u programima nastave maternjeg jezika i književnosti, jer, pored književnosti, i film je nastao kao potreba da se prevaziđu ograničenja i omeđenost ovozemaljskog, ili: „Putujući tako, otvorenih očiju i široka duha, kroz prostor i vreme čovek je zapazio i manu svoje očne mrežnice te je odmah pretvorio u vrlinu: konstruisao je optičke igračke te ih usavršio do kinematografa i televizora da bi utro putove novim medijima, delatnostima i umetnostima.”⁴⁴

³⁹ Birkerts, S. (1994). *The Gutenberg elegies: the fate of reading in an electronic age*. New York: Faber and Faber.

⁴⁰ Kejić, B. (1998). Modaliteti korišćenja slobodnog vremena učenika. *Nastava i vaspitanje*, 47:2, 245-253.

⁴¹ Ilić, P., Gajić, O., Maljković, M. (2007). *Kriza čitanja kompleksan pedagoški, kulturološki i opšt društveni problem*. Novi Sad: Gradska biblioteka, str. 9.

⁴² Vučković, Lj. D. (2012). Čitalačka interesovanja učenika petog razreda osnovne škole. *Književnost za decu i omladinu – nauka i nastava*, knj. 15, 195–211, str. 209.

⁴³ Šijački, O. (2010). Mašta i stvarnost u književnosti za decu. *Detinjstvo – časopis o književnosti za decu*, god. 37, br. 1–2, 121–123, str. 122.

⁴⁴ Težak, S. (2002). *Metodika nastave filma*. Zagreb: Školska knjiga, str. 7.

5. Zaključak

Čitanje književnih dela treba da doprinese formiranju estetski, etički, intelektualno i radno zdrave i sposobne mlade ličnosti, da joj otvori duh za sve što je vredno u kulturi i umetnosti, što je čestito i valjano u odnosima među ljudima i u životu. Deci je potrebno predstaviti knjigu kao nešto s njima intimno povezano, nešto čemu se mogu poveriti i prepustiti bez ikakve opasnosti, stida ili straha, a što je istovremeno dragocen izvor saznanja, pouke, zabave i radosti. To je proces zbližavanja, upoznavanja i prepuštanja koji stoga mora biti postepen, blag i neosetan. Nametanje čitanja od učitelja, a naročito roditelja, za sobom povlači niz neželjenih posledica kojih buduća odrasla ličnost može i ne mora biti svesna. Jedna od najznačajnijih jeste permanentni otpor ili inhibicija prema čitanju, koji rezultiraju mogućnošću javljanja otežane komunikacije, zatvorenosti prema kritici, nedovoljnim poznavanjem sopstvenog bića i okolnog sveta, društvenom neprilagođenošću, ograničenjem mašte, a posebno nerazvijenošću apstraktnog mišljenja.

Nalazi ovoga rada imaju značajne pedagoške implikacije. Oni ukazuju da je neophodno razvijati čitalačke navike učenika kroz proces nastave i učenja i podsticati učenike da koriste knjige i savremene medije. Razvijanje čitalačke pismenosti i kulture korišćenja knjige omogućavaju učenicima da i van školskog konteksta i kroz aktivnosti u slobodnom vremenu budu u stanju da koriste i druge izvore znanja i da tragaju za informacijama u štampi i na internetu. Mnoga istraživanja kod nas i u svetu zaokupljena su problemom nečitanja ili krizom čitanja. Kriza čitanja je pre svega školski problem i ona najviše pogađa nastavni proces. Nastavnici su nespremno dočekali nove ideje o knjizi i čitanju kao i tehničke inovacije zasnovane na hipertekstu i hipermediji. Neophodno je koristiti različite mogućnosti savremenih tehnologija kao podršku za razvijanje i obogaćivanje čitalačkih navika mladih (na primer, mogućnosti elektronskog čitanja knjiga, povezivanje i „umrežavanje” čitalaca za razmenu ideja i stavova o pročitanom i tako dalje), „približiti” biblioteke mlađim generacijama i preispitati izbor obavezne lektire.

LITERATURA

- Bajić, Lj. (2008). Uloga žanra u nastavi književnosti. U: *Obdobja 25: Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana: Filozofski fakultet, 167–176.
- Birkerts, S. (1994). *The Gutenberg elegies: the fate of reading in an electronic age*. New York: Faber and Faber.
- Božić, J. (1999). *Antropologija knjige i čitanja*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije.
- Buckingham, D. (2005). Constructing the „Media Competent” Child: Media literacy and Regulatory Policy in the UK. *Medien Padagogik*, 1-14.
- Bugarski, R. (1996). *Uvod u opštu lingvistiku*. Beograd: Čigoja štampa.
- Close, R. (2001). *Parental Involvement and Literacy achievement*. Dostupno na: http://www.literacytrust.org.uk/assets/0000/0423/Parental_involvement_2001.pdf (09.12.2014.)

- Halsted, J. W. (1988). *Guiding gifted readers: From preschool to high school*. Columbus, OH: Ohio Psychology.
- Ilić, P., Gajić, O., Maljković, M. (2007). *Kriza čitanja kompleksan pedagoški, kulturološki i opštedruštveni problem*. Novi Sad: Gradska biblioteka.
- Ingliš, V. N., Ingliš, A. Č. (1972). *Obuhvatni rečnik psiholoških i psihoanalitičkih pojmova*. Beograd: Savremena administracija.
- Kardanova, M. (2009). Kultura čitanja u ritmu granične racionalnosti. U: Aranitović, D. (ur.) *Biblioteka kao ogledalo vaseljene*. Beograd : Službeni glasnik, 424-437.
- Kejić, B. (1998). Modaliteti korišćenja slobodnog vremena učenika. *Nastava i vaspitanje*, 47:2, 245-253.
- Klajn, H. (1979). *Mali leksikon štamparstva i grafike*. Beograd: „Jugoslavija“.
- Knaflić, L. (2002). Utjecaj roditelja na pismenost djece. *Hrčak*, br. 15-16, 13 – 14.
- Lamiš, D. (2008). *Deca i televizija*. Beograd: Clio.
- Larsen, A. (1999). *A study of the Reading Interests of High-ability Readers in North Carolina Elementary School*. Wilmington: University of North Carolina.
- Livingstone, S. (2004). Media Literacy and the Challenge of New Information and Communication Technologies. *The Communication Review*, 7, 3–14.
- Maleš, D. (1996). *Druženje djece i odraslih: poziv na zajedničku igru*. Zagreb: Školska knjiga.
- Marković, P. S. (2012). Novija istraživanja čitalačkih interesovanja i navika učenika razredne nastave. *Književnost za decu i omladinu – nauka i nastava*, knj. 15, 249–262.
- Mekluan, M. (1973). *Gutenbergova galaksija*. Beograd: Nolit.
- Mekluan, M. (1971). *Poznavanje opštila: čovekovih produžetaka*. Beograd: Prosveta.
- Penak, D. (1998). *Kao u romanu*, Čačak: Gradac.
- Plut, D., Krnjaić, Z. (2004). *Obrazovanje i društvena kriza: dokument o jednom vremenu*. Beograd: Institut za psihologiju.
- Purić, S. D. (2012). Učitelj i čitalačka interesovanja učenika mlađeg školskog uzrasta. *Književnost za decu i omladinu – nauka i nastava*, knj. 15, 213–227.
- Rosandić, D. (1984). *Književnost u osnovnoj školi*. Zagreb: Školska knjiga.
- Stipčević, A. (1985). *Povijest knjige*. Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske.
- Stričević, I. (1999). Uloga obitelji u razvijanju čitateljske kulture djece predškolske dobi. U: Javor, R. (ur.) *Kako razvijati kulturu čitanja*. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba.
- Šabić, G. (1983). *Lirska poezija u razrednoj nastavi*. Zagreb: Školska knjiga.
- Šijački, O. (2010). Mašta i stvarnost u književnosti za decu. *Detinjstvo – časopis o književnosti za decu*, god. 37, br. 1–2, 121–123.
- Težak, S. (2002). *Metodika nastave filma*. Zagreb: Školska knjiga.
- Todorov, N. (2006). *Učenici i bajke*. Sombor: Pedagoški fakultet.
- Valon, A. (1985). *Psihički razvoj deteta*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Vigotski, L. (1983). *Govor i mišljenje*. Beograd: Nolit.
- Vučković, Lj. D. (2012). Čitalačka interesovanja učenika petog razreda osnovne škole. *Književnost za decu i omladinu – nauka i nastava*, knj. 15, 195–211.
- (2003).
- Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja. *Službeni glasnik RS – Prosvetni pregled*, 62.(2006).
- Pravilnik o izmenama Pravilnika o nastavnom planu i programu osnovnog obrazovanja i vaspitanja. *Službeni glasnik RS – Prosvetni glasnik*, br. 9.(2007).
- Predlog obrazovnih standarda za kraj obaveznog obrazovanja*. Beograd: Ministarstvo prosvete i sporta i Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja.(2008).
- Literacy for the 21st Century, An Overview & Orientation Guide To Media Literacy Education*. Edition 2. Media Kit, Center for Media Literacy.

Valentina Krtolica, M.Sc.

READING AND CREATING READING CULTURE WITH PUPILS

Summary

This paper addresses reading and reading culture from the perspective of students, with consideration of all the factors that can improve them. It is important for the formation and development of the reading habits of children a relationship of their families with books and this process continues in the school in which stimulation of reading interests, improving and developing the habit of reading culture in general is one of the important tasks of teaching literature, especially in the elementary grades. This paper analyzes also the impact of television and new media to the development of reading culture, where we try to emphasize the importance of complementarity between books and new media and point out their potential that can be used for the development of reading culture and habits.

Key words: reading, books, reading culture, school, family, media.